

Examen HAVO

2013

tijdvak 1
dinsdag 21 mei
9.00 - 12.00 uur

geschiedenis (pilot)

Dit examen bestaat uit 28 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 78 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Door de tijd heen

De volgende grafmonumenten staan in willekeurige volgorde:

- 1 Voor de Romeinse keizer Augustus werd een mausoleum gebouwd op het Marsveld in Rome.
- 2 De boeren van de Trechterbekercultuur in Drenthe bouwden hunebedden voor hun doden. Omdat ze geen geschreven bronnen nalieten, weten we niet precies hoe ze de hunebedden maakten.
- 3 Na de moord op Willem van Oranje lieten de Staten-Generaal van de Republiek der Nederlanden een praalgraf maken in de Nieuwe Kerk in Delft.
- 4 Na zijn dood werd Mohammed, de stichter van de islam, begraven in Medina, in de Moskee van de profeet met een groene koepel.
- 5 De kruisridder Godfried van Bouillon kreeg een graf in de Basiliek van het heilig graf in Jeruzalem, zijn zwaard en sporen werden in een kastje tentoongesteld.
- 6 Isaac Newton, lid van *The Royal Society of London for the Improvement of Natural Knowledge* (het koninklijk genootschap voor de verbetering van de kennis van de natuur) werd begraven in Westminster Abbey in Londen. Op zijn grafmonument werden allerlei verwijzingen naar zijn bijdrage aan de wetenschappelijke revolutie aangebracht.

- 2p 1 Zet deze zes grafmonumenten in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Prehistorie en oudheid

In de eerste stedelijke gemeenschappen werd het spijkerschrift ontwikkeld dat op kleitabletten werd geschreven. Verreweg het grootste deel van deze kleitabletten bevatte administratieve aantekeningen.

1p 2 Geef hiervoor een verklaring.

Perikles (495-429 v. Chr.) was een belangrijk staatsman in de Atheense stadstaat. Hij stond bekend om zijn welsprekendheid en zijn democratische ideeën.

Stel: je doet onderzoek naar de ideeën van Perikles en je vindt deze twee bronnen:

- 1 Het pamflet *Over Themistokles, Thukydides en Perikles*, geschreven door Stesimbrotus van Thasos (470-420 v. Chr.). Hierin werd Perikles ervan beschuldigd een affaire te hebben met zijn schoondochter. Tijdgenoten van Stesimbrotus noemen hem een roddelaar.
- 2 Het boek *Parallele Levens*, geschreven door Plutarchus (46-120) waarin een biografie van Perikles is opgenomen. In dit boek worden de levens beschreven van beroemde Griekse en Romeinse personen. Plutarchus raadpleegde oude geschriften en inscripties die later verloren zijn gegaan.

4p 3 Geef telkens een argument voor en een argument tegen de betrouwbaarheid van elke bron voor je onderzoek.

Gebruik bron 1.

In deze bron wordt het opnemen van Gallische stamhoofden in de Romeinse Senaat aan de orde gesteld.

- 3p 4 Toon aan dat:
- het opnemen van de Gallische stamhoofden in de Senaat een teken van romanisering van Gallië is en
  - de keizer een **politiek** en een **economisch** motief had voor zijn standpunt in deze kwestie.

Prehistorie en oudheid

---

bron 1

In 48 moet de Senaat (het hoogste bestuursorgaan) van Rome aangevuld worden met nieuwe leden. Een aantal Galliërs, stamhoofden die al sinds lang het Romeinse burgerschap bezitten, doet het verzoek te worden opgenomen in de Senaat. De Romeinse historicus Tacitus schrijft hierover:

Er werd veel over dit onderwerp gedebatteerd en tegenstanders bekritiseerden het voorstel in felle bewoordingen ten overstaan van keizer Claudius. "Italië is niet zo zwak", beweerden zij, "dat het niet in staat is de hoofdstad te voorzien van een Senaat. Op iedere plek zal het krioelen van deze rijkaards, waarvan de voorvaders aan het hoofd van vijandige stammen onze legers te vuur en te zwaard bevochten, en de goddelijke Julius Caesar in Alesia (in Gallië) het hoofd boden."

Deze en andere argumenten overtuigden de keizer niet. Hij kwam onmiddellijk met een antwoord: "Onze stichter Romulus was zo wijs dat hij soms op een en dezelfde dag volkeren bevocht en ze daarna als medeburgers verwelkomde. In zijn geheel, als we al onze oorlogen overzien, duurde een oorlog nooit korter dan die tegen de Galliërs. Daarna waren ze onafgebroken trouw en handhaafden de vrede. Nu zij met ons door manieren, opvoeding en huwelijken zijn verbonden, laat hen ons ook hun goud en rijkdom brengen in plaats van er alleen zelf van te profiteren."

De toespraak van de keizer werd gevolgd door een decreet van de Senaat, en de Aedui (een Gallische stam) waren de eerste Galliërs die het recht verwierven senator te worden in Rome.

De middeleeuwen

Gebruik bron 2.

- 2p **5** Geef aan welk voordeel elk van beide partijen van een dergelijke eed heeft.

Later in de middeleeuwen keurde de kerk af dat bisschoppen vazallen werden van koningen.

- 2p **6** Geef hiervoor een verklaring.

Gebruik bron 3.

Twee ontwikkelingen in de late middeleeuwen:

- 1 Er kwam een einde aan het autarkisch economische systeem en
- 2 de kruistochten naar het Midden-Oosten vonden plaats.

- 4p **7** Leg uit:
- dat er een samenhang is tussen de eerste ontwikkeling en lokale markten en
  - waardoor de jaarmarkten profiteren van de kruistochten.

Gebruik bron 4.

Filips de Goede laat deze miniatuur maken na de Vrede van Gavere om daarmee een politieke boodschap over te brengen.

- 3p **8** Leg met twee verwijzingen naar de bron uit, welke boodschap hij hiermee wil overbrengen.

Gebruik bron 4.

- 2p **9** Geef aan welke twee kenmerkende aspecten uit de late middeleeuwen bij elkaar komen in deze gebeurtenis.

De middeleeuwen

---

bron 2

De Franse bisschop Hincmar van Laon (?-879) legt als leenman een eed af aan koning Karel de Kale (823-877):

Ik Hincmar, bisschop van Laon, zal vanaf nu trouw zijn aan mijn heer Karel. Als een vazal ben ik gebonden aan mijn heer en een bisschop voor mijn koning. Als vazal zal ik gehoorzamen zoals een vazal dit hoort te doen. Als een bisschop van Christus zal ik de wil van God gehoorzamen en zorgen voor het geestelijk heil van de koning, zo veel als in mijn vermogen ligt.

bron 3

De Franse monnik Humbert de Romans schrijft in 1270 over markten en jaarmarkten:

Hoewel de termen markt en jaarmarkt vaak door elkaar heen worden gebruikt, is er wel degelijk verschil tussen beide. Op jaarmarkten worden dure zaken verkocht, ze vinden slechts één keer per jaar plaats en er komen mensen naartoe van heinde en verre. Gewone markten zijn voor de onbelangrijke dingen, de dagelijkse levensbehoeften, ze worden wekelijks gehouden en alleen bezocht door de mensen uit de streek.

bron 4

Miniatuur omstreeks 1454 gemaakt in opdracht van hertog Filips de Goede:

Toelichting

In 1451 komen de burgers van de stad Gent in opstand tegen hertog Filips de Goede als deze de stad nieuwe belastingen wil opleggen. Filips verslaat het leger van Gent, waarna de Vrede van Gavere wordt gesloten. Onderdeel van het vredesverdrag is dat de stad een deel van de privileges verliest, 350.000 goudstukken moet betalen en de banieren van de gilden (organisaties van de verschillende beroepsgroepen) moet overhandigen. De burgers van Gent moeten buiten de stad, geknield, in wit boetekleed, vergiffenis vragen aan de hertog.

Vroegmoderne tijd

- In de Renaissance vond een heroriëntatie plaats op de klassieke oudheid.
- 4p **10** Licht dit toe door:
- twee terreinen te noemen waarop die heroriëntatie plaatsvond en
  - bij een van deze terreinen uit te leggen dat deze heroriëntatie hand in hand ging met een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.

Gebruik bron 5.

Bij deze bron kun je twee uitspraken doen:

- 1 Karel V heeft een politiek motief om deze toespraak te houden.
- 2 Met deze toespraak draagt Karel V bij aan de splitsing binnen de christelijke kerk in de zestiende eeuw.

- 4p **11** Leg beide uitspraken uit.

Gebruik bron 6.

Een bewering:

Dit schilderij illustreert verschillende aspecten van de zeventiende eeuw, namelijk de economische bloei en de culturele bloei van de Republiek en het ontstaan van wereldwijde handelscontacten.

- 3p **12** Maak voor elk van deze drie aspecten duidelijk dat het schilderij dit aspect illustreert.

Gebruik bron 7.

Een bewering:

De uitbreiding van het paleis in Versailles past bij de politieke ambitie van veel vorsten aan het eind van de zeventiende eeuw.

- 3p **13** Ondersteun deze bewering door:
- aan te geven wat die politieke ambitie inhoudt en
  - twee redenen te noemen waardoor de uitbreiding van het paleis in Versailles voor de Franse koning bijdraagt aan die politieke ambitie.

Gebruik bron 8.

Uit deze bron kun je twee conclusies trekken:

- 1 Maria Stewart lijkt in deze bron geïnspireerd door de Verlichting.
- 2 Maria Stewart is gematigd in haar opvattingen.

2p **14** Toon de juistheid van beide conclusies aan.

Gebruik bron 9.

In 1848 breken in verschillende Europese landen liberale opstanden uit die leiden tot het aftreden van de daar regerende vorsten.

2p **15** Beredeneer welk verband er bestaat tussen deze gebeurtenissen in 1848 en het besluit van Willem II door:

- aan te geven welk besluit Willem II neemt en
- te verklaren waarom Willem II dit besluit neemt.

Gebruik bron 9 en 10.

Stel: je onderzoekt de rol van koning Willem II bij het ontstaan van de parlementaire constitutionele monarchie in Nederland en je wilt beide bronnen gebruiken.

4p **16** Beredeneer vanuit de aard van beide bronnen welke van de bronnen de meest betrouwbare informatie bevat voor je onderzoek en waarom de andere bron minder betrouwbare informatie bevat.

Vroegmoderne tijd

bron 5

In Worms (Duitsland) vindt in 1521 een vergadering plaats waarbij de monnik Maarten Luther zijn stellingen tegen misstanden binnen de rooms-katholieke kerk verdedigt. Keizer Karel V zegt daarover tegen de aanwezige Duitse vorsten:

Ge weet, dat ik afstam van de aller christelijkste keizers van de edele Duitse natie (...). Naar hun voorbeeld heb ik tot dusver steeds geleefd. Want het is zeker dat één enkele broeder dwaalt, als hij zich keert tegen de mening van de gehele christenheid, omdat die christenheid anders duizend jaar of nog langer gedwaald zou moeten hebben. Daarvoor ben ik ook vastbesloten mijn koninkrijken en heerlijkheden, vrienden, lichaam en bloed, leven en ziel, in te zetten. Want het zou een schande zijn voor ons en voor u, gij leden van de edele Duitse natie, als door onze nalatigheid ook maar een schijn van ketterij en aantasting van het christelijk geloof in de harten der mensen zou binnensluipen. Nadat we gisteren hier de rede van Luther hebben gehoord, zeg ik u dat ik het betreur zo lang te hebben gearzeld tegen hem op te treden. Ik wil hem nooit meer horen. Hij moge zijn vrijgeleide hebben! Maar ik zal hem voortaan als notoire ketter beschouwen en hoop dat gij allen als goede christenen hetzelfde zult doen.

bron 6

Een schilderij omstreeks 1640-1660 gemaakt door Aelbert Cuyp:

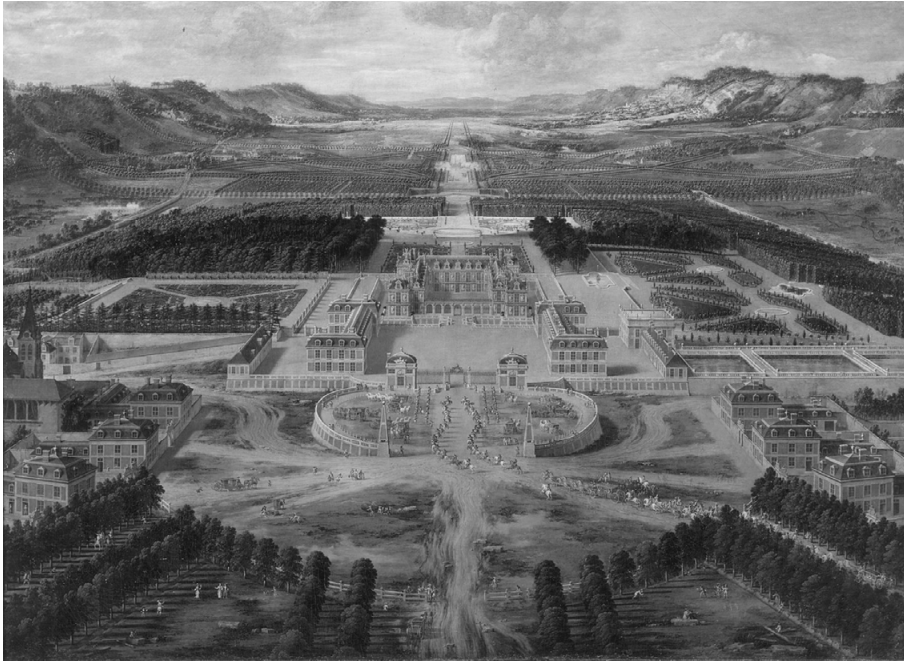

Bij dit schilderij geeft het Rijksmuseum de volgende toelichting:

Een schilderij van een opperkoopman van de VOC (de Verenigde Oostindische Compagnie) in Hollandse kleding, vermoedelijk Jacob Mathieusen en zijn vrouw. Achter de koopman en zijn vrouw staat een slaaf met een parasol. Dit was in Azië een teken van macht. Op de achtergrond de retourvloot op de rede van Batavia op Java.

bron 7

Een schilderij uit de zeventiende eeuw van het paleis van Versailles, nabij Parijs, verbouwd tussen 1661 en 1682 in opdracht van de Franse koning Lodewijk XIV:

Toelichting

Tijdens zijn regeerperiode (1642-1715) laat Lodewijk XIV het jachtslot in Versailles uitbouwen tot een paleis dat, naast de vertrekken voor de koning en koningin, meer dan 500 appartementen heeft voor gasten en vrienden. Tijdens de regeerperiode van Lodewijk XIV verbleven soms drie- tot tienduizend gasten tegelijkertijd in het paleis.

bron 8

Maria Stewart is een Amerikaanse abolitioniste. In 1832 schrijft ze:

En zullen Afrika's zonen nog langer zwijgen? Ik zal je zeker niet aanraden om te doden, brand te stichten of te verwoesten. Maar ik raad je wel aan je talenten te verbeteren, laat ze niet in de aarde begraven liggen. Laat de kracht van je verstand zien. Bewijs de wereld dat, hoewel jullie huid zo zwart is als de nacht, jullie harten puur zijn en jullie zielen wit.

bron 9

Op 14 maart 1848 ontbiedt de Nederlandse koning Willem II de voorzitter van de Tweede Kamer en geeft hij bevel tot het opstellen van een liberale grondwet. Op 15 maart 1848 zegt hij daarover in Den Haag tegen de buitenlandse gezanten van Oostenrijk, Engeland, Pruisen en Rusland:

Ik heb u alle vier laten komen, omdat u als het ware heel Europa vertegenwoordigt, om u de aard van de gebeurtenissen die zojuist hebben plaatsgevonden uit te leggen en de positie waarin die mij hebben gebracht. U ziet voor u een man, die van zeer conservatief binnen 24 uur zeer liberaal is geworden. Maar het feit is, dat iedereen mij in de steek heeft gelaten en ik plotseling geheel alleen ben. De hele conservatieve partij is overstag gegaan en daardoor zag ik mijzelf overboord raken. Ik dacht dat ik maar beter op zijn minst de schijn kon wekken dat ik akkoord ging, dan dat ik er later toe zou worden gedwongen. Ik zag dat er gevaar in het gebouw was en ik heb de voorzitter van de Kamer laten roepen, zoals u weet. Hij heeft mij bevestigd dat zich in de conservatieve partij een grote draai had voltrokken en dat zelfs de afgevaardigden waar ik tot dusver op kon rekenen, die van Brabant en Zeeland, mij in de steek hadden gelaten. Dus zei ik tegen hem: "Er is dus geen moment meer te verliezen, zet u aan het werk en zeg namens mij tegen uw collega's dat, omdat ik zie dat mijn voorstellen niet voldoende waren, ik bereid ben om hun eisen te ontvangen en akkoord te gaan met alles wat voor het welzijn van dit land nodig zou zijn."

bron 10

Anna Paulowna (de vrouw van Willem II) schrijft aan haar broer tsaar Nicolaas I van Rusland op 7 april 1848:

Willem heeft het juiste moment afgewacht voor de maatregelen waartoe hij had besloten, en die maatregelen die in het land algemene instemming hebben ondervonden, hebben de onrust doen afnemen en zijn voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de rust waarvan de natie op dit moment zo'n opmerkelijk voorbeeld vormt.

Door de tijd heen

De volgende vrouwen met politieke invloed staan in willekeurige volgorde:

- 1 Marga Klompé was minister voor de Katholieke Volks Partij. Zij hield zich bezig met het begin van de Europese eenwording.
- 2 Aletta Jacobs vocht als aanhangster van het opkomende feminisme voor stemrecht en gelijke rechten van vrouwen.
- 3 Dorothy Lawrence was een Engelse journaliste die tien dagen als man vermomd in de loopgraven had gezeten, om verslag te doen van het frontleven in de Eerste Wereldoorlog.
- 4 Nancy Reagan drong er bij haar man, de Amerikaanse president Ronald Reagan, op aan, contact te zoeken met Michael Gorbatsjov, de leider van de Sovjet-Unie. Dit was het begin van het einde van de Koude Oorlog.
- 5 Hannie Schaft vervalste bonnen en persoonsbewijzen tijdens de Duitse bezetting van Nederland en pleegde aanslagen op nazi's en collaborateurs.
- 6 Penelope Barker protesteerde aan de vooravond van de democratische revolutie tegen de Engelse overheersing van de Amerikaanse kolonie. Zij riep op tot een boycot van Engelse producten zoals thee en wol.

2p 17 Zet deze zes vrouwen in de juiste volgorde van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Moderne tijd

Enkele gegevens over de Engelse stad Manchester:

- 1 In 1730 werden de wegen vanuit Manchester naar omliggende steden zoals naar de havenstad Liverpool verhard.
- 2 Tussen 1773 en 1801 groeide het inwoneraantal van 22.481 bewoners naar 75.281 bewoners.
- 3 In 1781 opende Richard Arkwright de eerste op stoomkracht aangedreven textielfabriek in het centrum van Manchester.

3p **18** Leg bij ieder gegeven uit waardoor dit bijdroeg aan de Industriële Revolutie.

Twee ontwikkelingen in de negentiende eeuw zijn:

- 1 de opkomst van emancipatiebewegingen en
- 2 de uitbreiding van het kiesrecht.

2p **19** Leg uit welk verband er bestaat tussen beide ontwikkelingen.

Een bewering:

Het modern imperialisme houdt verband met:

- 1 industrialisatie in het moederland en
- 2 nationalisme in het moederland.

4p **20** Ondersteun beide delen van de bewering.

Gebruik bron 11.

2p **21** Leg uit welke politieke stroming deze prentbriefkaart waarschijnlijk heeft uitgegeven.

In 1915 werd de stad Londen meerdere keren gebombardeerd vanuit Duitse zeppelins (luchtschepen). Het gebruik van zeppelinbommen tijdens de Eerste Wereldoorlog past bij de manier van oorlog voeren in de twintigste eeuw.

2p **22** Leg dit uit met twee kenmerken van deze nieuwe manier van oorlog voeren.

Gebruik bron 12.

Het verhaal van Emmy Bonhoeffer speelt zich af in nazi-Duitsland.

4p **23** Leg dit uit door:

- twee kenmerken van het nationaalsocialisme in Duitsland te noemen en
- bij elk kenmerk een passend voorbeeld uit de bron te geven waaruit dit kenmerk blijkt.

Gebruik bron 13.

De heer Weber wordt naar aanleiding van de aanpassing van zijn huisstijl en telegramadres opgepakt en gevangengezet. De reacties van zowel de heer Weber als van de autoriteiten hierop passen bij de Duitse bezetting van Nederland.

- 4p **24** Licht dit toe door uit te leggen waarom de heer Weber:
- zijn postpapier van de autoriteiten moet aanpassen en
  - (nadat hij dit heeft gedaan) toch wordt gearresteerd.

Gebruik bron 14.

Deze omschrijving van de Amerikaanse Revolutie komt uit een schoolboek uit de Sovjet-Unie.

- 2p **25** Leg uit dat deze omschrijving kan worden verklaard vanuit de Koude Oorlog.

Gebruik bron 15.

Een bewering:

Deze foto zou geschikt geweest zijn voor een propagandacampagne van de Nederlandse regering tijdens de dekolonisatie van Indonesië.

- 2p **26** Leg dit uit door aan te geven:
- welke boodschap de Nederlandse regering met de foto had kunnen overdragen en
  - tot welke doelgroep de Nederlandse regering zich daarbij had kunnen richten.

Een bewering:

De ontwikkeling van de multiculturele samenleving in Europa na 1945 kan in verband gebracht worden met:

- 1 het proces van dekolonisatie en
- 2 de toenemende welvaart.

- 4p **27** Leg beide delen van de bewering telkens met een voorbeeld uit.

Gebruik bron 16.

Deze advertentie past bij een kenmerkend aspect van de tweede helft van de twintigste eeuw.

- 2p **28** Toon dit aan.

Moderne tijd

bron 11

Een prentbriefkaart uit de periode 1900-1918 met als onderschrift 'Vervloekte Fabriek':

bron 12

Na de Tweede Wereldoorlog vertelt Emmy Bonhoeffer hoe haar zwager in 1938 in Duitsland bijna wordt opgepakt:

Ik weet nog hoe de man van mijn zus Lena, toen hij na de Kristalnacht (de nacht van 9 op 10 november 1938 waarin de Duitse nationaalsocialisten Joodse winkels, synagogen en andere gebouwen vernielden) 's morgens de trein nam naar zijn kantoor in de stad en de synagoge zag branden, bij zichzelf mompelde: "Dit is een belediging voor een beschaafd volk, een belediging voor de beschaving." Onmiddellijk draaide een meneer die voor hem zat zich om en toonde hem zijn partijinsigne en legitimatie. De man was lid van de Gestapo (de geheime politie), en mijn zwager moest hem zijn papieren laten zien. Hij moest zijn adres opgeven en kreeg het bevel zich de volgende ochtend om negen uur bij het partijbureau te vervoegen. Toen mijn zwager die avond thuiskwam, vertelde hij mijn zus wat hem overkomen was, en ze zei: "Had je je mond niet kunnen houden? Wat zal er nu gebeuren? Ze zetten je nog in het concentratiekamp!" Hoe hij zich eruit heeft gekletst, weet ik niet, maar voor straf moest hij de rantsoenkaarten voor zijn woonwijk aan het begin van iedere maand op alfabet leggen en uitreiken.

bron 13

In 1941 wordt de firma Weber bevolen haar huisstijl en telegramadres aan te passen. Aan de klanten van de firma wordt het onderstaande bericht gestuurd:

L. S.

Per Zaterdag 8 Mei j.l., vervoegden zich aan het kantoor der N. V. Agentuur & Commissiehandel W. F. C. WEBER, twee agenten der motorbrigade, die den Directeur mededeelden, dat onze emaille-reclameplaat, waarop voorkwam ons telegramadres „O r a n j e k l a n t”, verwijderd moest worden.

Dit telegramadres was sinds November 1931 bij de Kamer van Koophandel ingeschreven.

Donderdag daaraanvolgend werden, naar aanleiding van een schrijven van onzen Directeur aan den Hoofdcommissaris van Politie, onze enveloppen en reclamekaarten, welke sinds jaren een rood, wit, blauw kruisband droegen, in beslag genomen, met verbod deze verder te gebruiken.

Wij hebben een nieuw telegramadres aangevraagd, wat ons per 8 Mei 1941 onder No. 1647 door den directeur-generaal der P. T. T. is toegezegd en hetwelk luidt: „**HETMOEST**”, terwijl wij onze enveloppen tot nader order in zwart hebben laten drukken.

Wij hopen, dat U goede nota zult nemen van ons nieuw telegramadres.

Hoogachtend,
N. V. Agentuur & Commissiehandel
W. F. C. WEBER.

bron 14

In een schoolboek uit 1965 uit de Sovjet-Unie maakt de democratische Amerikaanse Revolutie (in 1776) onderdeel uit van de geschiedenislessen. In het boek moeten de leerlingen aan het eind van het hoofdstuk onder andere de volgende vragen beantwoorden:

Vraag 3. Leg aan de hand van de Amerikaanse bourgeoisrevolutie in de achttiende eeuw (ook bekend als de Onafhankelijkheidsoorlog) uit, waarom de bourgeoisie nooit lang op de steun van de massa kan rekenen en waarom een succesvolle bourgeoisrevolutie gevolgd wordt door een kloof tussen de bourgeoisie en de massa. (...)

Vraag 5. Op welke manier bevorderde de Amerikaanse grondwet de belangen van de bourgeoisie en de plantage-eigenaren en beperkte deze grondwet de rechten van het volk?

bron 15

Een foto uit 1949 van Nederlandse militairen in Sabang, Indonesië:

bron 16

Een foto uit 1965:

Toelichting

In 1965 staat in een brochure van een Arnhemse lederwarenfabriek een gitaartas, de *beat swingbag*. De tas wordt aangeprezen als: 'speciaal voor tieners, met enorme bergruimtes en een apart vak met rits voor een tramkaart en dergelijke'.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.